

“Güler Yüzlü” Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar’ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi

Hasan AKSAKAL

ÖZET

Mehmet Ali Aybar, Türk sosyalist düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biridir. O, önce bir akademisyen, bir entelektüel, bir hümanist, sonra siyasetçidir. Muhtemelen bu yüzden Aybar’ın siyasi çizgisi, XX. yüzyıl Türk siyasal yaşamında pek alışılmış bir doğrultuda gitmemiş, her dönemde eleştirel, rasyonel ve tutarlı olmayı bilmiştir. Bu çalışma da, Aybar’ın etrafında Türk sosyalist düşüncesinin serencamını özellikle 1960’lara yoğunlaşarak ele almayı amaçlamaktadır. Dönemin politik atmosferi, sol içi tartışmalar, Aybar’ın sorunlara yaklaşımı ve felsefi arka planı ortaya konarak, TİP deneyimi ve M. Ali Aybar’ın Türk politik kültürüne katkıları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Mehmet Ali Aybar, TİP, hürriyet, sosyalizm, demokrasi, bağımsızlık, Marksizm, sosyalist devrimcilik.*

A “Debonair” Socialist, Principled Politician: The Position and Importance of Mehmet Ali Aybar in Turkish Political Life

ABSTRACT

Mehmet Ali Aybar is one of the most important representatives in Turkish socialist thought. He’s an academic, an intellectual, a humanist at first, and then a politician. Probably that’s why political line of Aybar has not ever moved on the ordinary way of XX. century Turkish political life, and also he has always known how to be a critical, rational and coherent. This study mainly aims to tell about the socialist movement in Turkish politics around Aybar by focusing on to 1960’s. With displaying the political atmosphere of the era, the arguments in left wing and approach of Aybar with his philosophical background, it concludes on Turkish Labour Party experience and contributions of Aybar to Turkish political culture.

Key Words: *Mehmet Ali Aybar, Turkish Labour Party, freedom, socialism, democracy, independence, Marxism, socialist revolution.*

Giriş

Mehmet Ali Aybar (1908-1995) Türk sosyalist düşüncesinin en önemli isimlerinden biridir. Akademisyen, gazeteci, aktivist, milletvekili, siyasi parti lideri ve entelektüel olarak Türk siyasi düşüncesine katkı veren bu önemli isim, 1940’lardan itibaren şekillenen siyasi ve toplumsal düşüncesiyle, Türk solunun legal platformdaki en dikkat çeken seslerinden biri olmuştur. 1961-1970 arası dönemin en önemli politik aktörlerinden olan Aybar, icraatı ve söylemiyle ama özellikle demokrasiye inancı, hümanist ve eleştirel yaklaşımı, ilkeli tutumuyla dönemin Türk solu içindeki egemen

düşünceden ayrılmakta ve birçok bilimsel ve popüler çalışmaya konu olmaya devam etmektedir.

Burada Aybar’ı okura bir cümleyle takdim etmemiz gerekirse, marksizmin bir dine dönüştürülmesine razı olamayacak kadar eleştirel ve özgün bir marksisttir, demek yanlış olmayacaktır. Uzun yaşamının tecrübelerinin ve entelektüel birikiminin küçük bir mirası olarak arta kalan kitaplarda Aybar’ın ifade ettikleri, bu çalışmanın ortaya koymayı amaçladıklarının asıl kaynağıdır. Biz burada, çok cüzi bir kısmıyla da olsa, Aybar’ın demokratik ve “güler yüzlü”¹ sosyalizm anlayışını ortaya koymaya ve Türk siyasal yaşamındaki yerine dair bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız.

1. Türkiye’de Sosyalizmin Kısa Tarihi:

“1917 Ekim Devrimi’nin yankılarıyla 1919-22 kurtuluş çabalarının örtüştüğü tarihsel dönemden 1930’ların sonuna uzanan zaman dilimini, Türkiye’de sosyalist düşünce ve eylemin doğuş ve şekillenme dönemi saymak mümkündür.”² Bu dönemde, gerçek anlamda sosyalist bir mücadele yürütülemediği buda Kemalist kadroların, bu ihtiyacı da karşılayacak kapsayıcılıktaki siyaseti kadar, kendisinden başka hiçbir siyasi teşebbüse tahammül etmeyişinin de payı vardır.

Tek Parti yönetiminin benimsediği korporatist düşüncenin egemenliğinde sınıfsız, imtiyazsız bir toplum tahayyülü sosyalizme inanan isimlerin söyleyecekleri pek bir şeyin kalmamasına yol açmıştır.³ Buna, parti kurma konusundaki yegâne iradenin Çankaya’da olduğu da eklendiğinde durum daha net anlaşılır.⁴ Çok yönlü bir sanayileşmenin yaşanmamış olması da, sınıf farkına dayanan bir siyasetin doğmasına engel olmuştur. Bunun yerine sistemin sömürücüleri olarak görülen (Batı sermayesiyle işbirliğine girmiş) sanayiciler ve toprak ağalarına duyulan tepki, ilk sosyalistlerden *Kadro* hareketine, onlardan 1960’ların *Milli Demokratik Devrim* [MDD] ve *Yön* hareketlerine uzanan yerleşik bir ideolojik tutum olmuştur.

Türk solu, Cumhuriyet rejiminin en başından itibaren, sosyalizmi Gazi Paşa’nın Türkiye’sine herhangi bir sorun teşkil etmeyecek şekilde budamış; bambaşka bir sosyalizm icat etmiştir. Bu bakımdan Çulhaoglu’nun şu tespiti önemlidir: “Türkiye’nin ilk sosyalistleri, 1917 Devrimi’ni en az sınıf mücadelesi boyutuyla, buna karşılık *en fazla* ‘doğunun mazlum uluslarına açtığı kapılarla’ değerlendirmiş, yüceltikleri zaman böyle yüceltilmişlerdir. Bu gelenek, 1920’lerin ve 1930’ların *Kadro* çıkışının ardından en

¹ “Güler yüzlü” sosyalizm, Mehmet Ali Aybar’ın, Sovyetler Birliği’nin 1968 yılında Prag Baharı’nı zor kullanarak sona erdirmesiyle birlikte antidemokratik ve bürokratik bir sosyalizm anlayışına; daha açık bir ifadeyle Sovyetizme karşı idealist, hümanist ve evrenselci bir sosyalizmin var olabileceğini ifade etmek için kullandığı ayırt edici ve olumlayıcı bir sıfattır. Bugün “güler yüzlü” sosyalizm, demokrasiyi, hürriyeti ve insan haklarını esas almayı gaye edinen İsveç gibi refah ülkelerinde egemen olan sosyal demokrasi eksenli politik iklimle özdeşleştirilmektedir.

² Metin Çulhaoglu, “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, *Praksis*, Cilt:2, Sayı:6, 2002, s. 12.

³ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

⁴ Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 1925-35 arası Türkiye’deki siyasal koşullar dolayısıyla “pek çok yazar, Abdülhamid’in sansürünü arar olmuşlardı.” diyerek muhalefetin, özelde ise solun durumunu açıklamaktadır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Marks-Engels Hayatları*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 1970, s. 8 Tunçay’ın eseri de “*saltanat-ı meşrûta*”dan “*cumhuriyet-i mutlaka*”ya geçiş şeklinde eleştirileri içerir. Bak. Tunçay, *a.g.e.*, s. 71.

görkemli dönemini 1960'larda yaşamıştır.”⁵ Bu sol idraki ile üniversal sosyalizme entegre olmak mümkün olmadığı gibi, Türk insanına yeni bir şey söylemenin de önu daha en baştan tıkanmış oluyordu.

Avrupa ülkelerindeki çizgiye yaklaşan sosyalist/komünist oluşumlar ancak 1940'larda ortaya çıkıyor, İnönü, II. Dünya Savaşı boyunca izlediği denge politikasının sonucunda, kazanan tarafın kesinleşmesinin ardından bazı açılımlarda bulunuyordu. 1945'te Amerikan demokrasisi ve Sovyet sosyalizminin popülerlikleri en üst noktaya dek tırmanıyor; kurulmakta olan “Yeni Dünya”da Türkiye'nin de yerini alabilmesi adına görelî bir izin çerçevesinde kimi partileşme girişimleri gerçekleşiyordu. Bu girişimlerden en bilindik olanı, 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi'dir.⁶ Esen demokrasi rüzgârlarına rağmen, altı ayda kapatıldığı göz önüne alınırsa, Milli Şef'in sosyalist bir partinin varlığı için Türkiye'nin hazır olmadığını düşündüğünü var saymak pekâlâ mümkündür. Demokrat Parti de, CHP istibdadına karşı geldiğini iddia ederek iktidara gelmesine karşın Esat Adil Bey'in ikinci teşebbüsüne de ancak iki yıl tahammül edecektir.

“Düzen partileri Sosyalist Parti'ye bu biçimde davranırken, TKP'nin [Türkiye Komünist Partisi] bu yeni oluşuma bakışı daha dostane değildi. Zaten ‘meydanı boş bırakma’ korkusuyla, Şefik Hüsnü de kendi partisini kurmuştu.”⁷ Şüphesiz onun partisi de kısa sürede kapatılacaktı. Burada önemli olan, bu küçük grupların daha o zamanlardan itibaren aralarında muazzam bir gerilimin olmasıydı. Gerçekten bu gerilimli hava, ilerleyen dönemle birlikte tüm Türk sol siyasi hayatının en karakteristik özelliklerinden biri olarak sabitlenecektir. Bu yıllardaki sol hareketlerden biri de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi'dir. Her ne kadar bu yapılanma da uzun soluklu olamamışsa da, ilerleyen yıllarda solda yaşanacak hareketlenmenin fidelerinden biri sayılabilir.⁸

DP kadrolarının CHP'nin rahle-i tedrisinde öğrendikleri siyaseti, CHP'yi bütünüyle karşılarına almaya varacak şekilde uygulamaya başlamasıyla 1950'lerin ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayınca yeni bir istibdattan bahsedilir oldu. Netice, 27 Mayıs asker darbesiydi. Murat Belge'nin tespitiyle, 27 Mayıs darbesi çevresinde yer alan ve tek parti geleneğinden gelen güçler, hazırlanan Anayasa'da DP benzeri yeni partilerin “ilerici, okumuş, kentli azınlığı, cahil köylü yığınlarını kandırıp oyunu alarak iktidara gelecek kötü niyetli iktidarların sultasına karşı” koruma gereğini hissetmekteydi. Nitekim 1961 Anayasası yürütmeye karşı devlet kurumlarını özerkleştirip, bürokrasinin gücünü artırarak “çeşitli fren sistemleri” tesis etmiştir.⁹ Yeni dönemde, merkez güçlerin yanına yasal çerçevede siyaset yapan bir sol parti de katılmış, Mehmet Ali Aybar yönetimindeki Türkiye İşçi Partisi [TİP] giderek artan bir ilginin odağı olmuştur.

⁵ Çulhaoğlu, *a.g.m.* s. 14.

⁶ Bak. Emin Karaca, *Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil, Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 2008.

⁷ Murat Belge, “Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 32.

⁸ Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın siyasi yaşamı için bak. M. Süha Ünsal, “Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996; ayrıca bak. “Başegmez Bir Devrim Savaşçısı”, <http://www.hikmetkivilcimli.org/>, 27 Mayıs 2009.

⁹ Belge, *a.g.m.* s. 33.

1961’den itibaren sosyalist hareket, sadece partileşmeyle halka açılmadı; birçok gazete ve dergi yayın hayatında kendine yer aradı; kimileri çok sattı, kimileri yaşayamadı. Bunlar arasında, kapitalizmi reddeden fakat kalkınmayı temel sorun olarak Türkiye gündemine taşımaya amaçlayan *Yön* dergisi önemli bir çekim merkezine dönüşerek Kemalizmle Sosyalizmin iç içe girdiği bir düşünce iklimi oluşturmayı başarıyordu. Derginin zaman zaman 30 bini bulan tirajı kadar, bürokrat-aydın-asker işbirliğiyle bir darbe süreci başlatması da Türk demokrasi tarihi bakımından dikkate değer niteliktedir.

Sosyalist hareket 60’lı yıllarda sendikaların aktif siyaseti ve öğrenci hareketleriyle Türkiye’nin politik yaşamına yeni bir mücadele alanı katmış, ancak sistem içi dengeleri doğru okuyamayarak, giderek kutuplaşan ülke siyasetinde radikal bir çizgiye meylenmiştir. 1965 itibarıyla TBMM’de soldan gelen bir sesin bulunması üzerinde ilerleyen sayfalarda ayrıca durulacaktır ancak burada TİP’in bu başarısının bir ilk olduğu gibi, pek çok anlamda bir son olduğunu da belirtmek ve bunda asıl müsebbibin yine bizzat Türk solu içindeki bölünmüşlük ve iç çekişmeler olduğunu anmak gerekir.¹⁰

1968 yılı, gerçek bir dönüm/kırılma noktasıdır. Zira Türk aydınının sosyalizmden ne anladığı ya da ne anlamadığı, Çekoslovakya’nın SSCB güçlerince işgali ve Batı Avrupa sosyalist hareketinin çeşitli felsefi akımlarla teması neticesinde yeni bir aşamaya gelmesi, Türkiye’de adeta bir turnusol kağıdı rolü oynamıştır. Türk solu, Aybar gibi istisnalar dışında sağduyusu törpülenmiş dogmatik bir sosyalizmden yanaydı. “Kahrolsun Amerikan emperyalizmi!” sloganları eşliğinde 6. Filo şiddetle protesto edilip, Amerikan askerlerine saldırılırken Prag’daki Sovyet tankları, olağan bir şey gibi görülüyordu. Neticede, kısa süre içinde sosyalist kitlelerin büyük çoğunluğu, dünyanın başka birçok yerinde hiçbir anlam ifade etmeyecek birkaç fikri taslağa biat ederek, ordunun darbe yapması için terör olaylarının yaşanması *gerektiği* kanaatine varıyor ve neticede ülkenin en iyi okullarında eğitim gören, en idealist gençleri bu uğurda ölüyor ya da öldürüyordu. Kimi maceraperest/romantikler de, hakkında kulaktan dolma bilgiler edindikleri Latin Amerika sosyalistlerinin peşinden gidip “*Che Guevara’cılık oynamak*” için bilinmezliklerde dolu bir mücadelede kahramanlığına talip olurken, kimse “Güney Amerika’nın Ant Dağları nire, Kızıldere köyü nire?” demiyordu. Bu gelişmelerin yaşandığı yıllarda Türkiye, etkilerinin birkaç kuşak tarafından daha yaşanacağı bir ekonomik ve politik krize sürükleniyordu.

Sonuç, 12 Mart askeri müdahalesi oldu. Ölmeyenler, ya yurtdışına gitmek zorunda kaldı ya da hapis yattı. Kemalizmle sosyalizmin bir ilişkisi olmadığı anlaşıldı. Bu arada soldaki ayrışma boyut değiştiriyordu; Sovyet modelinin yanına, Çin modeli konarak, bölünmeler ufalanmalara dönüştü. Kapatılan TİP’in aslında ne denli ılımlı bir siyasal çizgide ilerlediği tartışıldı. Yetmişlerdeki sol yapılanmalar şöyleydi: “Özel konumu olan” Türkiye Komünist Partisi’nin yanı sıra, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Sosyalist Devrim Partisi, Türkiye Emek Partisi, Vatan Partisi... Çin ekolünü benimseyen Doğu Perinçek’in Aydınlık grubu, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu... Sovyet ya da Çin modellerinden bağımsız kalmayı yeğleyen sosyalist grup ise esas olarak Devrimci Yol’dü. Gerçekten 1970’lerin Türk solunu takip etmek ve kimin nerede konumlandığını anlamak, bu tarihe rağbet etmemiş olanlar için olabildiğince

¹⁰ Mehmet Sinan, “Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği”, 1 Mayıs 2005, <http://www.marksist.com/mehmetsinan/marksizmve-turk-solunun-ideolojik-geleneği.htm>, 29 Mayıs 2009.

karmaşık ve bir o kadar da zordur. Bu da yetmezmiş gibi yaşanan Sovyet-Çin çatışması, Türk sosyalizmde tümenden şaşkınlık ve kafa karışıklığı doğuruyordu. Yaşanan siyasal istikrarsızlık, petrol krizi ve Kıbrıs müdahalesiyle birlikte giderek derinlik kazanıyor; Türkiye içinden çıkılmaz bir ayrılmışlıkla adeta felç oluyordu.

Giderek güçlenen ve TBMM'de koltuk sayısını artıran Türk sağının, gençlik teşkilatları ve milliyetçi-muhafazakâr halk kesimlerinin desteğiyle bir dinamizm yakaladığı bu yıllarda, 50'lerde CHP-DP kavgasıyla başlayan toplumsal kutuplaşmalar, CHP-AP ana ekseninde olmak üzere, tüm 70'ler boyunca sağ-sol kavgasına dönüşerek 12 Eylül'e giden yolun koşullarını "olgunlaştırıyordu." Dönemin sonu olan 1979'da Sovyetler Birliği Afganistan'da mücahitlerin ve Batılı güçlerin mukavemetiyle karşılaşırken, Pakistan'da Zülfikar Ali Butto idama gidiyor, İran'da İslam Devrimi gerçekleşiyor, Irak'ta ise Saddam Hüseyin iktidarı ele geçiriyordu. Gerçekten CENTO'nun¹¹ fiilen sona ermesiyle paralel günlerde bu bölgede "tuhaf şeyler" yaşanıyor.

1980'lerde, 12 Eylül rejiminin görmek istediği bir Türkiye'ye doğru adımlar atıldı. Cuntacılar göre ülke solculardan "temizlendi", sağ ise gereken ölçüde ehlileştirildi. 12 Eylül'den sonra olabilecek daha yıkıcı bir şey varsa o da Berlin Duvarı'nın tuğlalardı. Reagan-Thatcher, Soros, Hollywood, Papa II. Jean Paul gibi birçok faktör sayesinde sosyalist düzen çöktü. Bu dönemde Türk solu, Kürt hareketiyle "sakıncalı ilişkiler"e girmesi dolayısıyla destekçilerinin önemli bir kısmının heyecanını ve toplumsal desteğini yitirdi. Bugün sol siyasi partilerin oylarının tüm Türkiye'deki toplamı, örneğin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı'nın aldığı oy kadar ancak vardır. Türk siyaseti, solun olmadığı, sağ ile daha sağın mücadele ettiği bir düzlemde demokrasisini geliştirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'de cereyan eden sol akımlar, toplumsal açıdan kabul görmek adına Kemalizm'e yanaşma kaygıları duyarak, sosyalizm yolunu açmaktan çok devletçi-militarist-milliyetçi-kalkınmacı bir düzlemde ilerlemiştir. Milli Mücadele ruhundan bahsederken dahi bu arayış sürdürülmüştür, oysa "milli" mücadele adından da anlaşılacağı üzere hem dini, hem dünyevi anlamıyla halkın namusunu, dinini, padişahını, hürriyetini muhafaza etmek için yapılmıştı. Sosyalizmin doğasına ters olan muhafazakârlığı verilen mücadelenin ismine de yansımıştı. Dolayısıyla Türk solu, muhtemelen ilk hatasını Milli Mücadele'nin sosyal psikolojisini doğru okuyamamakla yapmıştır. Buna karşın, kalkınmacılığın muhtevasında milli burjuvazi yaratma projesinin de bulunduğu düşünüldüğünde bu ilişki daha ilginç bir hal almaktadır. Diğer yandan enternasyonalizmin evrenselci/küreselci bir söylem olduğu konusunda bile solun büyük bir kavram kayması (ya da ıskalaması) yaşadığı görülmektedir. Hatta Marx'ın "bütün dünya proleterleri"ne teklifinin aslında Avrupa proleterleri olduğu - çünkü başka coğrafyalarda henüz proletarya yoktu ve Marx "dünya" derken *Avrupa*

¹¹ Tam adı Central Treaty Organization, yani Merkezi Antlaşma Teşkilatı olan CENTO, 1955'te kurulan Bağdat Paketi'nin, Irak'ta gerçekleşen askeri darbe sonrasında (1959) yeniden düzenlenmesi ile Türkiye, ABD, İran, Pakistan ve Büyük Britanya'dan oluşan bir grup ülkenin askeri işbirliği örgütü olarak faaliyet göstermiştir. Daha önce kurulmuş olan Kuzey Atlantik (NATO) ve Güney Doğu Asya Anlaşmalarını (SEATO) coğrafi ve siyasi olarak tamamlayan ve SSCB'yi kuşatma politikasının Ortadoğu ayağını oluşturan bir organizasyon olması bakımından CENTO'nun, ABD için stratejik önemi büyük olmuştur. Ancak 1970'lerin ikinci yarısında organizasyonun işleyişinde çeşitli tikanıklıklar baş göstermiş ve nihayet 1979 yılı içinde yaşanan gelişmelerle örgüt fiilen sona ermiştir.

evri’ni kastediyordu- ya da bilimsel sosyalizmin ne anlama geldiği konusunda dahi, Türk aydınının yeterince aydınlanmış ve kitleleri aydınlatmış olduğunu söyleyememekteyiz. Bu noktada, Che’den bahsetmenin imkânından söz etmek yersiz kaçacaktır. Fakat Türk solcu tipine baktığımızda, Halide Edip’in Öğretmen Feride’sinin kendini feda edişi sendromunun güçlü dozlarda yaşandığı ve sosyalizm için bir fedailik, misyonerlik, kahramanlık heyecanına kapılanların çokluğu göze çarpmaktadır. SSCB’nin III. Enternasyonel’i uluslararası ilişkilerinde bir tahakküm aracı olarak kullanmasına karşı hiçbir muhalif duruş sergilenmediği gibi, işgaller de, ancak dogmalar ve gönülden yapılan analizlerle değerlendirilebilmiştir. Yine, Türk solunun halka inme konusunda yaşanan sıkıntılardan din-toplum-siyaset ilişkisine bir açıklık getirilememesine, parlamenter mücadele çağına girildiğinin gerçekten fark edilemeyişiinden Latin Amerika romantizmine kadar sayısız sorunun içinde kendi kendini boğduğunu, küçük iktidar/önderlik hevesleri yüzünden tüm hareketin ufalanıp gittiğini belirtmek çok da yanlış olmasa gerektir.

Türk sosyalist hareketinin kısa bir tarihçesini verdikten sonra, artık Mehmet Ali Aybar özeline inmeye başlayabiliriz. Bu doğrultuda ilk olarak Aybar’ın yaşam öyküsüne değinmeyi, sonrasında ise onun akademiden parlamentoya yönelen siyasal faaliyetlerine ve nihayet onun entelektüel yönüne eğilmeyi uygun görmekteyiz.

2.Mehmet Ali Aybar’ın Kısa Yaşam Öyküsü

Mehmet Ali Aybar, Meşrutiyet’in ikinci kez ilân edildiği 1908 yılında, 5 Ekim günü İstanbul’da doğmuştur. Ailesi her iki koldan da Osmanlı siyasi-askeri ve entelektüel yaşamında önemli yer tutan isimler barındırmaktadır. Büyük babası Hüseyin Hüsnü Paşa, 31 Mart Olayı’nda Selanik’teki Hareket Ordusu’nun başına getirilmiş önemli bir askerdir. Hüsnü Paşa, daha sonraki yıllarda İttihat ve Terakki’nin kendini feshetmesinin ardından kurulan Teceddüt Fırkası’nın başkanlığına seçilmiş önemli bir Jön Türk’tür.¹² Paşa’nın Milli Mücadele’ye katılmış ve önemli hizmetlerde bulunmaya devam etmiş olduğu bilinmektedir. Aybar’ın babası Tahsin Bey’in de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e pek çok önemli görevde bulunmuş bir subaydır. Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı seçkinlerinden mütevellit bu ailenin İttihatçı-Milli Mücadeleci bir kimliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Aybar’ın şair Oktay Rifat ve Nazım Hikmet’le uzak kuzenler olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

Mehmet Ali Bey’in çocukluğu, işgal altındaki İstanbul’da; Cihangir, Yeşilköy ve Kuzguncuk’ta geçer. Galatasaray (1928) ve Musevi Lisesi’ni (1929) bitirir. Bu dönemden itibaren atletizmle ilgilenir. Başarıları dikkat çekicidir. 1928 Amsterdam Olimpiyatlarında Türkiye’yi temsil eder. 100, 200 ve 400 metre koşularında Türkiye ve Balkan rekorları kırar. Bu başarılı spor yaşamına paralel olarak eğitimini sürdüren Aybar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde lisans eğitimi görür.

Bilindiği gibi 1920’lerden itibaren yeni rejimin ideolojisi pozitivizm temellidir. Bu politik endoktrinasyonun eğitim politikaları ve “sınıfsız toplum”

¹² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler: Müttareke Dönemi 1918-1922, Cilt 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 112-152.

anlayışıyla eklemlenmesi,¹³ Aybar'ın Batı gazete ve dergilerini yakından takibiyle bütünleşince, çağdaş siyasi düşüncelere aşına, rejimin kimi uygulamalarına ise muhalif olması kaçınılmaz olur. Bununla birlikte 1935'te üniversiteden mezun olur ve okuldaki başarısı onu akademik hayata yönlendirir. 1936'da başlayan Esas Teşkilat/Anayasa Hukuku kürsüsündeki asistanlığı 1939'da doktorasını "Hukuki Mecburiyet ve Pozitif Zihniyet" başlıklı savunmasıyla tamamlanır. Artık kadro alır ve alanına ilişkin bazı araştırmalar için Paris'e gider ancak patlak veren Dünya Savaşı, kısa süre içinde geri dönmesine yol açar. Aybar'ın pozitivist eğilimi, felsefe tarihine eğilmesini tetikler. İlk makaleleri hep rasyonalite, Comte, pozitivism konularına yöneliktir.¹⁴ 1942'de Devletler Hukuku doçenti olur. Ancak daha bu dönemden itibaren sergilemeye başladığı "huzursuz muhalif" duruşu, onu 1946 yılında İnönü aleyhine yazdığı bir yazıyla başka bir mecraya yöneltir. Zira ilerleyen dönemlerde bu yazı dava konusu olur ve nihayetinde Aybar üniversitedeki görevinden uzaklaştırılır. *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* isiminde iki gazete çıkarır. Bu dönemde yazdıkları, Jön Türklerin hürriyet isteyen yazılarını çağrıştıracak düzeyde istibdat aleyhtarıdır. Aybar'a göre ülke, Milli Mücadele dönemi Türkiye'sinden, uluslararası dengeler arasında salınan ve duruma göre rol değiştiren bir ülkeye dönüştürülmüştür. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte İnönü "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir." dese de,¹⁵ gelişmeler tam olarak bu yolu seyretmez. Demokrat Parti'nin kurulması ile birlikte, İnönü rejiminin bütün bir savaş döneminde baskı altına aldığı grupların muhalefetine bir patlama yaşandığını söylemek mübalağa sayılmaz. *Vatan* ve *Tan* gazeteleri etrafında buluşan muhaliflerin Aybar'ı da aralarında görmekten memnun oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Aybar'ın, *Vatan*'da çıkan "Kağıt Üstünde Demokrasi" adlı yazısı, dikkatlerin üzerinde toplanmasına yol açar.¹⁶ Cumhurbaşkanı'na "hakaret" gerekçesiyle aldığı hapis cezası sonrasında Türkiye'de iktidar değişmiş olacaktır.

Demokrat Parti yönetimine denk gelen yıllarda Aybar'ın derin bir sessizliğe gömüldüğü ve bu yüzden büyük bir sıkıntı içine girdiği görülür. Söylemek istediklerini, halka ulaştıracak bir yol aramakta ancak hiçbir şey yapamamaktadır. Yeterli bilgiye sahip olmadığımız için iki cümleyle geçmek durumunda olduğumuz 1950'lerin ve 27 Mayıs Darbesi'nin ardından 1962 yılında Aybar Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanlığı görevini "kabul eder". Bu tarihten itibaren üç yıl boyunca sistemik bir şekilde Marksist bilim-siyaset-toplum üçlüsünü Türkiye özelinde sentezlemeye girişir. Netice, 1965 yılında Türk solunun 15 parlamenterle Meclis'te yer almasıdır. Bu dönemde Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu'nun egemen olduğu *Yön Hareketi* ile muhtelif sorunlar yaşasa da, sosyalist düşüncenin demokrasi içindeki rolünü ortaya koymaya çalışır. Yöncülerin Milli Demokratik Devrim (MDD) anlayışının militer eksenine karşı, "güler yüzlü sosyalizm" prensibini benimser. Bununla kalmaz, 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgaline karşı gerçek anlamda tepki gösteren belki de tek sol düşünce

¹³ Döneme ilişkin en parlak çalışmalar olarak Parla ve Tunçay'ın eserleri gösterilebilir. Bak. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1993 ve Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetiminin Kurulması...*

¹⁴ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44.

¹⁵ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 14.

¹⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 134.

adamı olarak dikkat çeker. Bu çıkışı, onun Türk sosyalist hareketinin ne denli dogmatikleştiğini görmesine ve zaman içinde yalnızlaşmasına yol açacaktır. 1969’da İşçi Partisi genel başkanlığından, 1971’de ise parti üyeliğinden istifa eder. 12 Mart darbesinin yaşandığı dönemde TBMM’deki tek sosyalist vekil olan Aybar, ülkenin içine sürüklendiği çatışmalara ve onun getirdiği cezalandırma yöntemlerine karşı mücadelesini sürdürse de, artık Türk solu içinde sesinin yeterince duyulmadığını görmektedir.

1975’e gelindiğinde Aybar, bir grup arkadaşıyla birlikte Sosyalist Parti’yi kurar. Parti bir süre sonra Sosyalist Devrim Partisi (SDP) adını alır. Ancak bu siyasal oluşum beklediği çizgide ilerlemekten uzaktır. Aybar, yetmiş gelen yaşının yanı sıra, her gün ölen Türk gençliğinin sıkıntısının da etkisiyle siyasi hayatta yorgun düşmeye başlar. Diğer yandan tüm yetmişli yıllar boyunca Aybar’ın Marksizm ile “rasyonel milliyetçi”liği bağdaştırma arayışı sürecektir. Neticede 1980’e gelindiğinde 12 Eylül darbesi ile SDP, diğer tüm partiler gibi kapatılacak ve zaten derin ayrılıklara düşmüş olan sosyalist akımlar bütünüyle ufulanacaktır. Özallı yıllarda Mehmet Ali Aybar, Marksist dünya görüşü üzerine çalışmalarını sürdürürken, üç cilt halinde yayınlanacak “Türkiye İşçi Partisi Tarihi”ni yazarak 1960’larda yaşananlara ışık tutacak bir eser bırakacaktır. 1987 yılında eşini kaybeden Aybar, 10 Temmuz 1995 günü, kalp yetmezliği nedeniyle vefat etmiştir. Bununla birlikte Aybar, 1997 tarihinden itibaren her yıl, kızı Güllü Aybar ve Tarih Vakfı’nın işbirliğiyle “Mehmet Ali Aybar Sempozyumları” ile anılmakta; gündemde olan konulara Aybar’ın perspektifinden bakılarak onun çözüm odaklı yaklaşımından ilham alınmaya çalışılmaktadır.

Mehmet Ali Aybar’ın Milli Mücadele dönemi Türk toplumuna ve siyasi iradesine hayranlık ve hasret duygularıyla bağlı olduğunu daha önce kısmen ifade etmiştik. Buradan hareketle, siyasi düşüncesinin Cumhuriyet yönetiminin ilerleyen yıllarında nasıl eleştirel bir boyut kazandığını incelemeye çalışacağız. II. Dünya Savaşı koşullarında İsmet İnönü liderliğindeki CHP’nin halk üzerindeki etkisi ve politik tercihleri son yirmi yılda hayli tartışılmış ve çoğu kez sert bir dille eleştirilmiştir. Bu konudaki eserlerin listesi, gerçekten hayli kalabalıktır. Fakat genel olarak o dönem aydınlarının CHP yönetimiyle (dolayısıyla devletle) iç içe oldukları düşünüldüğünde, eleştiri özgürlüğünden bahsetmenin ne denli zor olduğu anlaşılabilir. Diğer yandan CHP’nin “dışarıda bıraktıkları” ya da kendileri “dışarıda kalanlar” ise artık detaylarıyla bilindiği üzere yoğun bir sansüre tabii tutulmuşlardır. Bu koşulların hemen ertesinde, Kemalist doktrine¹⁷ yürekte bağlı elit bir akademisyen olan Aybar’ın çıkışı dikkat çekicidir. Hatırlanacağı üzere, Aybar’ın II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru politik yüzünü göstermeye başladığına değinmiştik. “Kağıt Üstünde Demokrasi” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet Halk Partisi’ne en sert eleştirilerden birini getiren Aybar, bir an evvel gerçek bir demokrasinin tatbikini talep etmekte ve aksi hal için şöyle demektedir: “... millette amme işlerine karşı ilgisizlik, toplum yapısında dalkavukluk,

¹⁷ “Kemalizm bir doktrin olarak kabul edilebilir mi?” şeklindeki bir sorunun cevabı kesinlik arz etmekten uzak kalmaya mahkum olmakla birlikte, Toktamış Ateş’in yalın ve makul tanımı tarafımızca kabul edilebilir görülmektedir. Ateş, “En basit tanımlamasıyla ideoloji, ‘bireylerin kafalarındaki sistemleşmiş düşünceler bütünüdür.’ Doktrin ise, ‘eyleme yönelen bir ideolojidir.’ Bu tanımlar çerçevesinde baktığımız zaman Atatürk[çülü]ün ya da Kemalizmin hem bir ideoloji hem de bir doktrin olduğunu görürüz.” demektedir. Toktamış Ateş, “Kemalizm ve Özgünlüğü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, Cilt 2*, Ahmet İnel (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 319.

kendini aldatma (...) baş gösterir. Halk ile hükümet arasında her gün biraz daha derinleşen bir uçurum açılır. Millet fertleri her türlü yaratıcı hamleyi yavaş yavaş yitirir. Mücadele kabiliyeti ve kişiliğin geliştirilmesi yeteneği ölür. Kağıt üzerinde demokrasi ile idare olunan cemiyetler, insanlığın geri ve parazit saydığı cemiyetler arasına girmekte gecikmez.”¹⁸ Böylesi bir yönetimden istibdadı yeğleyen Aybar, böylesi bir durumda en azından vatandaşların harekete geçeceklerini ve çareler aramaya koyulacaklarını söyler.¹⁹ Takip eden yazısında, eleştirilerinin dozu artar: “... mukadder soru ile karşılaşılmasın diye, koca bir eğitim teşkilatı, radyo ve basın seferber edilir (...) halk ocakları, spor kulüpleri açılır (...) bütün okuyan gençlik daha mektep sıralarında iken asker edilir.” diyen Aybar, halkın uyutularak, demokrasinin böyle bir şey olduğuna dair inandırılarak halkı yönetmeyi sürdüren anlayışı yargılar: “Siyasette ve iktisatta devletçilik, idarede merkeziyetçilik usulleri geçerli olur. (...) Çünkü tek şahsın idaresini hâkim kılmak için başka yol yoktur. (...) Ve böylece muazzam bir memur sınıfı, bütün ağırlığı işi merkezle halk arasında ulaştırıcılık etmekten ibaret olan ceberut ve zorlu bir memur sınıfı, bütün ağırlığı ile işlerin ve halkın sırtına biner.”²⁰ Aybar dönemin CHP'lilerinin “eksik demokrasi” ya da “Türk tipi demokrasi” arayışlarına karşı hep beraber net bir tavrın takınılması gerektiğini söyler. Demokrasinin marifetinin, insanı esas alması olduğunu ifade eden Aybar, “Cemiyet ve hükümet fert içindir; yoksa fert cemiyet için değil.” diyerek,²¹ birey odaklı sosyalizminin ilk işaretlerini vermeye başlamıştır. Ancak belirtelim ki, Aybar'ın bu dönemde İnönü-Peker tarzı siyasi duruşa karşı iktisadi-siyasi liberalizmi savunan Bayar-Menderes çizgisinden²² çok da ayrılmış olduğu söylenemez. Ona göre demokrasi dışındaki tüm rejimler tek sesli, yeknesak kıyafetli ve üniformalıdır. Bu tür yönetimlerde, bilimden konuşulan dile kadar her şey belirli kalıplara sokulmaktadır.²³ Bu rejimlerin baskıcı/muhalefetsiz icraatları elbette çok daha kolaylıkla ilerleme olarak kabul ettirilir. Fakat bu ilerleme, kalıcılıktan yoksundur. Aybar için gerçek demokraside, eşitlik vardır. Hürriyet vardır. İnsana verilen bir değer vardır. Hür düşüncenin önemini ortaya koyarken, bozulmamış, tacize uğramamış, yıkanmamış beyinlerden bahsederek, “Bir kere istenilen şekle sokulduktan sonra, serbest bırakılmasının anlamlı olmayacağını ve en körpe çağında nesillerin beyninin yıkanarak hürriyet karşıtı rejimin kendini sağlama aldığını anlatır.²⁴ Bunun demokrasilerde de yapılarak insanların kontrol edildiğini söyledikten sonra, kimin dost kimin düşman olduğuna, neyin iyi neyin kötü olduğuna dair koşullandırmada bulunularak fikrî bir esaretle geçen ömürlerden bahsedecek ölçüde geniş ufuklu bir kalem sahibi olduğunu gösterir. Yazı, sonraları çok tartışılacak bir cümleyi de bünyesinde barındırmaktadır. Aybar şöyle der: “*Kısacası, barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki: Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tabayyül ettiğim gerçek*

¹⁸ Mehmet Ali Aybar, “Kağıt Üstünde Demokrasi”, *Vatan*, 24-25 Ağustos 1945

¹⁹ Ünlü, *a.g.e.*, s. 59-60.

²⁰ Mehmet Ali Aybar, “Kağıt Üstünde Demokrasinin Havası, İdaresi ve Halkı-2”, *Vatan*, 2 Eylül 1945.

²¹ Mehmet Ali Aybar, “Romantik Demokrasi: Hürriyet ve Müsavatın Manası”, *Vatan*, 8 Eylül 1945.

²² Bu iki tarz-ı siyaseti ele alan, onların davranış kalıplarını belirleyen saikleri inceleyerek karşılaştırmalı bir analize tabi tutan birçok çalışmadan biri olarak bak. Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I: Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 173-174, 197-212.

²³ Ünlü, *a.g.e.* s. 64.

²⁴ Mehmet Ali Aybar, “Bir Gün Sabah Olursa”, *Vatan*, 13 Ekim 1945.

hürriyet rejimi.”²⁵ Buradaki kasıt, anlaşılacağı üzere “sınıf davası”na insan değerinin feda edilmemesidir, her şeyden önce insana verilen değer, temel hak ve özgürlüklerin önemli olduğudur. Bu normatif-sosyalist görüşler, ilerleyen yıllarda kendisine “burjuva sosyalisti” denmesine yol açacaktır. Bu dönemden itibaren Aybar’ın çizgisi, CHP oportünizmine karşıt olarak gelişecektir. CHP, imam-hatip okullarını açtığına Aybar jakoben bir laiklik savunucusu, Amerikan yardımlarına mukabil izlenen ekonomik liberalleşme karşısında hararetle bir sosyal adalet talepkârı, ince politik hesaplar karşısında ise tam ve düzgün bir demokrat rolünde olacaktır. CHP’nin demokratikleşmesini, Stalin’in parti içi demokratikleşme hamleleri gibi, Batı’ya şirin gözükmeye kaygısına bağlayan Aybar, Sovyetler Birliği’ni daha o zamanlardan itibaren totaliter olarak değerlendirmektedir.²⁶

Savaş sonrası Sovyetler’le yakın işbirliğini savunan *Tan* gazetesine düzenlenen saldırı,²⁷ polisin olaylara müdahale etmemesi dikkate alınarak CHP kaynaklı bir hareket olarak kabul edilmiştir.²⁸ Olaylar, Bayar ve arkadaşlarından, Sertel’lere kadar birçok kesime gözdağı vermek için tertip edilmiş gözükmektedir. Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler de, durumdan vazife çıkardıklarını yazılarıyla ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte CHP çizgisinden uzak duran tüm 40 kuşağı yazarları ciddi bir baskı altına alınmıştır. Gerçekten o dönemde, hapishaneye yolu düşmeyen yazar-şair yok gibidir. Bunlardan biri de Mehmet Ali Aybar olacaktır. Gazete yazıları, hem hakkında dava açılmasına hem de İstanbul Üniversitesi’ndeki görevine mâl olacaktır.²⁹

Dönemin giderek keskinleşen kutuplaşmasında Aybar, CHP’nin karşısında olan neredeyse tüm gruplarla yan yana gelebilmektedir. “Asırlardır birbirini takip eden istibdat idareleri bizi düşünemez, düşünmesini bilmez bir kukla haline getirmiştir.” diye başkaldırdığı bir yazısında, teker teker hür birer varlık olarak yaşama arzusu duymanın, toplumu kuklaştırmak isteyen hükümetleri cesaretlendirdiğini dile getirmektedir. Halka gündelik dertlerin ötesine geçip toplum için bir şeyler üretme sıkıntısını duymaya yönelik bu daveti, hakikaten dönemin koşullarında büyük cesaret ve birikim isteyen bir çıkıştır.³⁰ Görüldüğü gibi Aybar’daki hürriyet aşkı, Namık Kemal romantizminden süzölmüş, Milli Mücadele tecrübesinden beslenmiş, milli fakat evrenselci; bireyci fakat sosyalist bir mahiyettedir. Bu tanımlara sığması güç coşkusuyla, “geç kalmış bir Jön Türk’tür” Mehmet Ali Aybar.

Kendi ifadesiyle, “insandan hareket eden ve gayesi insan olan bir zihniyetin memlekette kök salıp tutunması... (için) yılmadan mücadele etmeliyiz ki, herkes kendi kendinin efendisi olsun ve zorbalara, sömürücülerin elinden kurtulsun.”³¹ Bu uğurda önce Koraltan’ın DP’ye katılması yönündeki teklifini reddetmiş olan Aybar, Kenan Öner’in ricası üzerine “müstakil aday” olmak kaidesiyle Bursa’dan üçüncü sıra vekil

²⁵ Aybar, *a.g.m.*, Ünlü, *a.g.e.* s.66, Süleyman Seyfi Ögün, *Türk Politik Kültürü*, Alfa Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 2004, s. 437.

²⁶ Ünlü, *a.g.e.* s. 68.

²⁷ Karpat, *a.g.e.* s. 134.

²⁸ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1973, s.99.

²⁹ Ünlü, *a.g.e.* s.82-90.

³⁰ Mehmet Ali Aybar, “Kafa Düşünmek İçindir”, *Doğru Yol*, 7 Mayıs 1946.

³¹ Mehmet Ali Aybar, “Hürriyet Kanunla Olmuyor”, *Doğru Yol*, 8 Temmuz 1946.

adayı olur.³² Büyük şaibenin karıştığı ve propaganda döneminden seçim gününe dek DP'yi solculukla suçlayan pek çok yayın eşliğinde³³ yapılan seçimler neticesinde Aybar vekillik kazanamaz. Bunun üzerine *İzmir* gazetesinde İnönü'ye hitaben yazdığı açık mektupla hiddetini dışa vuruyor, CHP'nin "tükenmişliğini" ortaya koyarak İnönü'yu son derece sert bir üslupla eleştiriyordu.³⁴

Seçimleri kazanmanın verdiği rahatlık ve İngiltere-ABD'den gelen talepler sonrasında CHP yönetimi, biraz daha esnek politikalar izlemeye özen gösterdi. Bu bağlamda Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Emekçi Sosyalist Köylü Partisi de kuruldu. Bu partilere tevessül etmeyen Aybar, bu partilerin yöneticileriyle ölçülü bir ilişki kurmaktan geri de durmamıştır. Kısa sürede bu partiler ve diğer yapılanmalar kapatılacak ve "iç tehlike"den söz eden hükümetin tüm kontrolü ele almaya yöneldiği görülecektir. Bütün bunlara rağmen Aybar, mevcut düzende insanlar arası eşitlik ilkesinin ihlalindeki yaygınlığın, sosyalizme gidişi hızlandıracağı kanısındadır. Tek sosyalizm yolu Sovyetler Birliği'nin tatbik ettiği olamaz; o sadece sosyalizmin "gerçekleşen bir şeklidir." Bu başka sosyalizm deneyimleri olamayacağı anlamına gelmez.³⁵ Bu dönemde Aybar'ın Demokrat Partililerle de arasının bozulduğu görülüyordu. Demokratların da ilânıyla artık her şey kesinleşecekti: Aybar, komünist!

Aybar, kendi gücüyle çıkardığı *Hür* gazetesinde CHP'yi hedef alan yazılar kaleme almaya devam edecektir. Ancak DP konusunda büyük hayal kırıklığı yaşadığı, her halinden bellidir. Solculuğun hangi sebepten ötürü kötülendiğini sormakta ancak kimseden cevap alamamaktadır.³⁶ Yalnızlığı, üslubunda bir bozulmaya yol açmıyor, kendisinden taviz vermeden yoluna devam ediyor olsa da, Aybar'a güç durumlara düştüğünde etrafta birilerinin olmadığını bilerek hareket etmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Gazetesi kapatıldığında bunu daha iyi anlayacaktır. *Zincirli Hürriyet*'in yayını sırasında ise meşhur mizah dergisi *Marko Paşa* ile dirsek teması kuracaktır.³⁷ Aybar'ın Kuvayı Milliye ruhu ve bağımsızlık arzusu, Truman Doktrini'ne dair kaleme aldığı "Herşeyden Evvel ve Herşeyin Üstünde İstiklâl" yazısında (5 Nisan 1947) kendini göstermekte ve "yarın Sovyetlere karşı istiklalimizi korumak için, şimdiden köle olmayı hiçbir Türk kabul edemez." şeklinde ifade bulmaktadır. Aybar'ın bu duruşu, tüm yaşamı boyunca devam edecek; hiçbir zaman Sovyet boyunduruğu altına girme hevesi gütmeyecektir. Ancak bu bağımsızlık yanlısı tutum, iç siyasette "zorbalar" diye nitelediği CHP siyasal çizgisine "tahammül"(!) etmesini de sağlamamıştır.

³² Ünlü, *a.g.e.* s. 94.

³³ Karpat, *a.g.e.* s. 142. Bu yöndeki propaganda, CHP'nin kendini nerede ve nasıl tanımladığını ortaya koyması bakımından ilginçtir. Solcu ya da komünistlikle itham ettiği rakibi, liberal olduğuna göre CHP liberal değildi. CHP, komünizmi ya da solu meşru görmüyordu; dolayısıyla bunlardan biri de olamazdı. Geriye esas itibarıyla milliyetçilik ve muhafazakârlık kalıyordu. Bu durumda, İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* isimli çalışmasında öne sürdüğü tezin, dönemin CHP'si tarafından da kabul edilebilecek bir konumlandırma olduğunu söyleyebiliriz. Bak. İdris Küçükömer, "*Batulaşma*" *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

³⁴ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 1*, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s. 108.

³⁵ Mehmet Ali Aybar, "Yeni Dünya", *Gün*, 13 Ekim 1946.

³⁶ Mehmet Ali Aybar, "Sağ, Sol...", *Hür*, 22 Şubat 1947.

³⁷ Marko Paşa'nın döneme ışık tutan serüvenine ilişkin bak. Levent Cantek, *Marko Paşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Aybar’ın kanaatine göre ABD, dünya barışı söyleminin ardına küresel egemenlik planını gizlemişti ve Türkiye’ye biçtiği rol, Sovyet sınırında bir bekçi olmaktan öte değildi. Amerikan yardımı, Türkiye’yi bu görev karşılığında satın almak demektir. Bu yardımı büyük bir sevinçle karşılayanlar ise, Mustafa Kemal’in “dâhili bedhâhlar” diye tanımladıklarından başkası değildi.³⁸ Aybar’ın tam bağımsızlık eksenli politik söylemi, şüphesiz belirli çevreleri rahatsız edecek ve daha önce başkalarının başına gelen, bu sefer *Zincirli Hürriyet*’in başına gelerek baskın ile talan edilecektir. Bu gelişme üzerine, ilerleyen yıllarda çok daha geniş kitlelerin duyacağı bir sloganı Aybar şöyle formüle ediyordu: “Ne Sovyet peykliği, ne Amerikan köleliği!”

Gazetenin son yayınlanan sayısı Aziz Nesin, Cami Baykurt ve Sabahattin Âli’nin hükümeti eleştiren yazılarıyla doludur. 5 Şubat 1948 tarihli gazete, Âli ve Aybar hakkında başlatılacak tahkikat ve açılacak davalar açısından önemlidir. Bilindiği gibi Sabahattin Âli buradaki yazısından kısa bir süre sonra, faili meçhul bir cinayetle ölmüş; Aybar ise hapse girmiştir. Mehmet Ali Bey’in Paşakapısı’ndaki arkadaşlarından ikisi, Aziz Nesin ve teyzeoğlu Nazım Hikmet olacaktır. DP’nin başa gelmesinin hemen ardından çıkan af kanunu neticesinde, 14 Temmuz 1950 günü, Aybar için yeniden zincirli de olsa bir “hürriyet günü”dür.

Bundan sonra bir müddet sessiz kalan Mehmet Ali Aybar, DP’nin kısa sürede CHP’leşme sürecine girdiğini gözleyerek –tüm yorgunluğuna rağmen- tek kişilik muhalefetini sürdürmeye yeniden başlayacaktır. Bununla birlikte, 50’li yıllarda Hikmet Kıvılcımlı’nın Vatan Partisi dışında bir sol siyasi yapılanmanın olmadığı Türkiye’de, Demokrat Parti yönetimi giderek sağa kaymış ve nihayet Türk merkez sağ siyasetinin ilk temsilcisi olma rolünü üstlenmiştir. Kruşçev’in meşhur XX. Parti Kongresi konuşması, Aybar’ın Sovyetler Birliği algısını çok daha net bir hâle taşıyacaktır. Türk soluyla Aybar’ın farkı burada kendini göstermektedir. Aybar, Batı sosyalizmini günbegün takip ederek, Stalinizm ve Sovyet politikaları hakkında Batılı entelektüellerin tartışmalardan haberdar iken, diğer pek çok “sol aydın” kendi gündelik dertleriyle meşgul idi. Aynı yıl (1956) Macaristan’a giren Sovyet tankları, Batı Marksistlerinde bir paradigma kırılmasına yol açarken, Türk solu büyük oranda Sovyetlerin haklılığını ortaya koymanın sıkıntısını yaşıyordu. Bu iki olayla Dünya Marksizmi büyük bir tartışmanın içine girerken Türkiye’de 6-7 Eylül Olayları’nın sonuçları, Kıbrıs konusu ve DP’ye yönelik yolsuzluk iddiaları gündemi oluşturmaktaydı. Özellikle Batı Avrupa’da, Sovyet tipi sosyalizme alternatif, hümanist bir sosyalizm arayışı başladı. Bu gelişmeler, Aybar’ın entelektüel ufkunu göstermesi bakımından önemli bir not olarak dikkat çekicidir.

Aybar bu günlerde Zekeriya Sertel’e yazdığı bir mektupta, içine düştüğü sıkıntıyı dile getirerek kendini işe yaramaz gördüğünü anlatmaktadır. Millet için yapılacak çok şeyler vardır, ancak elinden hiçbir şey gelmemektedir. “Kendimi boşa akan bir musluğa benzetiyorum. Bunun ıstırabını tahmin edemezsin.”³⁹ Oysa bu sıkıntı bir süre sonra büyük bir koşuşturmacaya ve Türk siyasetinin en ilgi çekici deneyimlerinden birine dönüşecektir. Aybar, Türkiye İşçi Partisi’nin başkanı olacak, parlamentoya girecektir.

³⁸ Mehmet Ali Aybar, “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?”, *Zincirli Hürriyet*, 12 Nisan 1947.

³⁹ Ünlü, *a.g.e.* s. 163.

3. Türk Siyasetinde Aybar ve Türkiye İşçi Partisi Deneyimi:

27 Mayıs askeri darbesini izleyen aylarda, Demokrat Parti yöneticilerinin yargılanmalarıyla eş zamanlı olarak yeni bir anayasa hazırlanır. Neticede, 9 Temmuz 1961 günü yapılan halk oylamasında % 61.5 evet oyuna karşın % 38.5 hayır'ın çıkması,⁴⁰ darbenin halk nazarında pek de onay bulmadığına işaret etmektedir. Bu manzaranın darbecileri memnun etmediği kolaylıkla anlaşılabilir. Zürcher'in ifade ettiği üzere, "Menderes'in hâlâ geniş bir taraftar topluluğuna sahip olduğunu gösteren Anayasa referandumunun hayal kırıcı sonucunun Menderes'in kaderini belirlediğine dair tahminler" yapılmaktadır.⁴¹ Nitekim, oylamadan iki ay sonra Zorlu, Polatkan ve Menderes idam edilecektir. Bu manzara, Türk siyasi yaşamının bir vesayet rejimi olup olmadığı yönündeki tartışmalara dönerek yaklaşık yarım asır boyunca gündemde tutulacaktır. Anayasa'nın artık çok daha demokrat olduğu yönündeki genel söylemle birlikte ortaya konan çeşitli haklar, Türk sosyalist hareketi için de bir fırsat yaratmıştır. Bu bağlamdaki ilk ciddi girişim *Yön Dergisi* ve onun etrafında toplanan aydın-bürokrat ittifakıdır. Bu oluşumun temel prensipleri, Kemalizmle sosyalizmin iç içe girdiği bir politik projeyi gerçekleştirmek için "vatansever" subayların, "millî" burjuvanın ve "aydın" bürokratların desteği ile iktidarın ele geçirilmesidir. Buna göre basın, kitleleri harekete geçirici bir rolle görevlendirilmekteydi. Hareketin öncü isimleri, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal gibi entelektüellerdi. *Yön*, kendi tasavvur ettiği sosyalizm davasında işçi ve köylüleri ana unsur olarak görmemekte, aksine dışarıdan destekçiler olarak katkı sağlamalarını istemekle yetinmekteydi. Mücadele, millî kurtuluş cephesini oluşturmakla ilk aşamasını gerçekleştirecekti.⁴²

Yön hareketinden gelen davete karşılık Aybar'ın tutumu mesafeli olmuştur. Bu tipik üçüncü dünyacı anlayış zaman içinde yarı militer motiflerle olgunlaştıkça, Aybar'ın demokratik mücadele yönündeki tavrı da netleşecek ve ilerleyen yıllarda bu iki taraf arasında yer yer açık, yer yer örtülü bir sol kavgası yaşanacaktır.⁴³ Bu dönemde yaşanan bir gelişme Aybar'ın hayatını değiştirecektir. Bu gelişme, Türkiye İşçi Partisi'nin bir grup sendikacı tarafından kurulmasıdır. (13 Şubat 1961) Partinin ilk gündenden itibaren Kuvayı Milliye ruhuna atıfta bulunması, Yöncüler hariç, antiemperyalist tüm grupların takdirini kazanmıştır. Avukatlıkla uğraşmakta olan Aybar'ın gelişen şahsi dostlukları sayesinde parti ve partililerle yakınlaşan ilişkisi, kendisine genel başkanlık teklifinin getirilmesiyle bambaşka bir boyut alır.⁴⁴ Sonuçta Aybar, oybirliğiyle bu göreve getirildiğinde siyasi hayatı resmen başlamıştır.⁴⁵ Yapılan basın bildirisi ile TİP'in kendini tanımladığını görürüz: "Türkiye'de çalışan bütün halk kitlelerini, işçi sınıfının toplumcu aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik

⁴⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 1789-1980*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 371 v.d..

⁴¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, 21.baskı, İstanbul, 2007, s. 362.

⁴² Yön ve Yöncüler hakkında detaylı bilgi için bak. Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

⁴³ Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 356-357.

⁴⁴ Şener, *a.g.m.* s. 358.

⁴⁵ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi, 1.Cilt*, s. 203-204.

öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen” bir partidir TİP.⁴⁶ Aybar’ın entelektüel yalnızlığı bitmiş, siyasi sorumlulukları başlamıştır artık. Siyasi deneyimi olmadığı için ilk başlarda bocaladığını, kendi kaleminden de görmemizin mümkün olduğu⁴⁷ Aybar, ilk iş olarak yeni bir tüzük hazırlanmasına girişir. Nihayet oluşturulan tüzük metninde 53.madde tüm ülkenin dikkatini çekecek niteliktedir.⁴⁸ Buna göre Parti yönetim organlarının yarısını işçi ve işçi temsilcilerinin oluşturması güvence altına alınmaktadır. Müteakip günlerde Aybar’ın kendisini ve partisini halka ulaştırmak için yurt gezisine çıkması, *Yön*’ün de dikkatini çekecektir. Sağ cenahtan da dikkatle izlenen TİP kısa süre sonra Moskova’dan yönetildiği gerekçesiyle çeşitli olay ve tartışmaların merkezine oturacaktır. O günlerde Türkiye’nin politik duyarlılığının had safhada olduğunu belirtmemize gerek yoktur. Bununla birlikte, 1964 başında İzmir’de düzenlenen kongreyle Atatürkçülüğünü ortaya koyan Aybar, faaliyetlerinin tam bağımsızlık ekseninde olduğunu ifade ederek meşruiyetini sağlamaya özen göstermektedir. Bunun temel yöntemi, devletçi kalkınma yoludur. Türk insanı, toprak reformuyla başlayacak bir devrim için TİP’e teveccüh göstermelidir. Ezilmişlerin hakkının teslimi, temel hürriyetler, köy enstitülerinin yeniden kurulması diğer başlıca vaatlerdir. 1965 seçimlerine bu çerçevede hazırlanan İşçi Partisi Aybar’ın liderliğinde hem popülist sağda kendini sabitleyen AP’ye, hem de bir gecede “ortanın solu” oluveren CHP’ye karşı mücadelesini sürdürür ve 276.101 oy ile %3 oy alır. Milli bakiye sisteminin lütfuyla TİP’in parlamentoya giren vekil sayısı 15 olacaktır.⁴⁹

Bilindiği gibi, çok partili yaşama geçilmesinin ardından meclis dağılımı, esas itibarıyla CHP ve ondan kopan DP’nin aralarındaki siyasi çekişmelerine bağlı olmuştur. Artık, bu partilerle ilişkilendirilemeyecek bir muhalefet TBMM’de kendine yer buluyor ve 15 vekilden çok daha fazla bir anlam ifade ediyordu. TİP, ulusal konsensus gerektirdiği var sayılan konularda Meclis’teki diğer partiler ve Başbakan İnönü tarafından sistemin dışına itilmek istendiğini dile getiriyor, buna karşı kolektif bir tavrın alınabilmesi için *Yöncülerle* yakınlaşmanın yollarını arıyordu. Beklenen destek tam olarak görülmediği zaman, işçilerin başı çektiği bir toplumsal harekete koyulmanın önemi ortaya konularak, sosyalist aydınlara işçi-köylü desteği olmadan köksüz kaldıkları, “boşa dönen bir vida”ya benzedikleri hatırlatılıyordu. *Yön* hareketinin aksine işçilerin önemi tekrar tekrar dile getiriliyor ve Türkiye’de devletçiliğin, “o güne dek sermayedarları, toprak ağalarını halkın sırtından daha zengin” kılmak için kullanıldığı iddia ediliyordu.⁵⁰ Kurtuluş Savaşı Atatürkçülüğü ile 30’lardan sonra şekillenen Kemalizmin bir olmadığına inanan Aybar, antiemperyalist, antikapitalist, tam bağımsızlık yanlısı bir devrimcilikten yana olduklarını beyan ediyordu. Bu noktada, Meclis’teki TİP ile *Yön* aydınlığının fikrî bazda ayrılıkları netleşmeye başlamaktadır. Zira *Yön* dergisi ve etrafında toplananlar, milli demokratik devrim anlayışını(MDD) ve

⁴⁶ Ünlü, *a.g.e.* s. 178.

⁴⁷ Aybar, *a.g.e.*, s.211 v.d.

⁴⁸ Şener, *a.g.m.* s. 359.

⁴⁹ Bu vekillerin isimleri ve temsil ettikleri iller şöyledir: M. Ali Aybar-İstanbul, Sadun Aren-İstanbul, Behice Boran-Şanlıurfa, Şaban Erik-Malatya, Tarık Ziya Ekinci-Diyarbakır, Rıza Kuas-Ankara, Yahya Kanbolat-Hatay, Cemal Hakkı Selek-İzmir, Yunus Koçak-Konya, Adil Kuntel-Kars, Muzaffer Karan-Denizli, Ali Karacı-Adana, Kemal Nebioğlu-Tekirdağ, Yusuf Ziya Bahadanlı-Yozgat ve bağımsız aday olarak katıldığı seçimlerin ardından TİP’e katılan Çetin Altan-İstanbul.

⁵⁰ Ünlü, *a.g.e.* s. 204.

asker-elit hareketini savunurken, Aybar ve ekibi sosyalist devrimin Milli Mücadele dönemindeki gibi halkın katılımıyla gerçekleşmesi için kitlelerin hareketlendirilmesini amaçlamaktaydı.⁵¹ Bu ayrışma, Avcıoğlu'nun TİP'i solun davasını yıpratmakla suçlamasıyla iyiden iyiye ortaya çıkıyordu.⁵² Buna Mihri Belli'den gelen destek de eklenince solun bölünmesi hız kazanıyordu. Siyasal iktidarın parlamenter yolla kazanılması –şimdilik- mümkün değildi ve kompradorlara, emperyalist işbirlikçilere ülkenin tahammülü yoktu. MDD anlayışı çerçevesinde bir operasyonla Türk sosyalizmi hedefine ulaşabilirdi. Türk solunun bu kanadı, bir yandan Asya tipi üretim tarzı üzerine yüzeysel tartışmalarla birbirini yorarken, bir yandan da asker ve öğrencileri mobilize etmeyi planlıyordu. Meslekten devrimci olan Mihri Belli, üniversite gençliğinin ilgisini TİP'ten başka bir yöne doğru taşımaya başlamıştı bile. Belli, kendisi gibi düşünmeyen tüm toplumsal grupları, 1946'dan beri bir anti-Kemalist karşı devrim yapmakla suçluyor; parlamento için verilecek mücadeleyi alaya alıyordu.⁵³ Yön'ün önde gelen isimlerinden İlhan Selçuk da, anayasal sınırlar içinde sürdürülen mücadeleyi ironik bir dille anlattıktan sonra “Nerede ordu sosyalist akımın yanında ise orada sosyalizm gerçekleşir.” demektedir.⁵⁴

Aybar'ın bu tartışmalarda tutunduğu tavır ve düşünceleri, Yöncü-MDD'cilerin beklenti içinde oldukları bürokrat aydınların aslında Amerikancı bir duruşa sahip olduğu yönündedir. Milli burjuvazi olmadığı gibi, ağayla, bürokratla devrim de olmayacaktır. Geriye emekçi sınıflar ve alt tabakaya hapsedilen insanlar kalmaktadır. Sosyalist hareket gücünü ezilenlerden almalıdır. Asya tipi üretim polemlerini birinci derecede önemli bulmayan Aybar, Türkiye'nin kendine özgü koşullarından, “Türkiye'ye özgü bir sosyalizm”den bahsetmektedir. Bu özgücülük Milli Mücadele romantizmiyle bütünleşerek, güçlü bir Türk milliyetçiliği esasına dayanan ve mevcut sosyalist teorilere kendini koşullandırmayan bir düşüncenin ürünüdür. Gerçekten buna samimiyetle inanmış bir entelektüel olan Aybar, kısa zaman içinde Türk solu tarafından “sağa sapmakla”, burjuvalıkla ve popülizm yapmakla suçlanacaktır.

Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim tartışmaları, Kemal Tahir'den İdris Küçükömer'e pek çok düşünce adamının eserlerine nüfuz ederek sol aydınların içine düştüğü krizi aşma çabasının bir yansımasına dönüşmektedir.

Bu arada Türk siyaseti, Jüpiter Füzeleri Kriziyle yaşadığı hayal kırıklığının ardından Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri izleyen Johnson Mektubu ile Amerikan karşıtlığına dönüştüğü bir dönemden geçmekteydi. Aybar, 1966'da Mersin'de yaptığı bir konuşmada Türk halkına, İncirlik üssünde görevli ABD personeliyle ilişki kurmamayı ve hatta pasif direnişi öneriyordu. Bununla da kalmıyor, Bertrand Russell'ın başını çektiği bir grup entelektüelle birlikte Milletlerarası Savaş Suçları Mahkemesi'ni tesis ederek ABD'nin Vietnam'da uyguladığı askeri politikaların sonucunun bir “soykırım” olduğuna hükmediyordu. Aslında burada Aybar'la birlikte görev yapan yargıçlar arasında Sartre, de Beauvoir, Deutscher gibi isimlerin bulunduğunu belirtmek dahi Aybar'ın dünyalılığı ile MDD'cilerin yerelliği arasındaki vizyon farkını anlatmaya yeterlidir.

⁵¹ Şener, *a.g.m.* s. 360.

⁵² Doğan Avcıoğlu, “TİP'e Dair...”, *Yön*, Sayı:168, 17 Haziran 1966.

⁵³ Mihri Belli, *Millî Demokratik Devrim*, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1970, s.24 v.d., s. 67-70.

⁵⁴ Ünlü, *a.g.e.* s. 240-241.

1967 yılında TİP, geniş çaplı bir “NATO’ya hayır!” kampanyası başlatıyordu. Aynı yıl Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurularak, işçi kesiminin kurumsallığı ortaya konuyordu.⁵⁵ Birçok kesim tarafından Moskova’dan talimat almakla suçlanan Aybar, Sovyetlerle temasları olmadığını, tam bağımsız bir Türkiye için çabaladıklarını söylüyordu. TİP’in tabanında da bazı hareketlenmeler başlamış ve II. Kongre ile fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Bunda şüphesiz Yöncü-MDD’cilerin payı büyüktü fakat Behice Boran’ın başını çektiği bir grubun, Aybar’ın ABD-SSCB karşıtı ve milliyetçilik dozu yüksek söylemini benimsemediği de gözden kaçmıyordu. Neticede SD/MDD kavgası TİP’i bölünme noktasına getirmişti.

1968 yılı, tüm dünya için olduğu gibi Türkiye için de kritik bir yıl oldu.⁵⁶ Fransa’da başlayan, otoriteye başkaldıran ve özgürlük talep eden öğrenci hareketleri, Türkiye gündemine göre yeniden biçimlendirilerek yönetildi. İlk hedef Amerikan emperyalizmiydi. Üniversitelerde boykotlar başlamış, Amerikan donanmasına ait 6.Filo’nun askerleri “denize dökülmüştü”. Fikir Kulüpleri Konfederasyonu, TİP denetiminden çıkarak MDD ve Belli’nin kontrolü altına girmektedir.⁵⁷ Belli, bilindiği gibi, ordu ve gençliği yönlendirerek MDD’nin önünün açılmasını planlıyordu. Bu günlerde, Çekoslovakya’da baş gösteren özgürlükçü sosyalist reform girişimleri, Dünya solunun cesaretlendirmesiyle hız kazanmaya başlamıştı ancak Sovyetler’in sert müdahalesiyle derinleşme fırsatı bulamadan sona erdi.

Yaşanan kanlı olayların Türkiye’deki yankıları, dünya kamuoyunununkinden çok farklı olacaktır. Öyle ki, Sovyetlerin yaptıklarını sosyalist duyarlılıkla değil de emperyal politikalarla açıkladığı için Aybar, bir kez daha solun egemen isimleri karşısında yalnızlaşacaktır. Aybar, “sosyalizm insan içindir, insan sosyalizm için değil.” derken, 40’lardan beri tutarlılığını koruyordu. Devrimin yeryüzüne barış getirmek için bir araç olduğunu izah edişi dahi tepki çekiyor; sosyalist düşünceyi anlamamışlıkla suçlanıyordu. Batı’daki hürriyetçi/özgürlükçü sosyalizm arayışları Aybar’ın yirmi yıl önce söyledikleriyle aynıydı. Türk sosyalistleri, Aybar’ı anlamamış oldukları gibi, 68 ruhunun mesajını da ıskalamaktaydı. Varşova Paktı ordularınca gerçekleştirilen işgalin Türkiye’nin dâhil olduğu askeri ittifakları gözden geçirmesi için ders olması gerektiğini söyleyen TİP lideri, Sovyetler Birliği’ni de açık bir dille kınıyordu.⁵⁸ Aybar, sosyalizmden hürriyetin çıkarılması durumunda geriye hiçbir şeyin kalmayacağını söylemekteydi.⁵⁹ Sovyet sosyalizmi, Kruşçev’in ortaya koyduğu gibi, ta 1921’lerden itibaren despotlaşmış, oligarşik bir yönetim anlayışı SSCB’yi esir almıştı.⁶⁰ Bu yüzden Türk sosyalizminin Ruslarınkiyle hiçbir suretle benzeşmeyeceğini belirterek, ezilen vatandaşların devleti denetleyen ve yönetenlere dönüşeceğini vaat etmişti.⁶¹

Bir müddet sonra Aybar’ın açıklamaları ve yazıları, zaman içinde kendi partilileri tarafından dahi terk edilecek; Aybar, siyasetin yıpratıcı havasından artık yorgun

⁵⁵ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 2*, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s. 173-176.

⁵⁶ Konuya ilişkin detaylı bir değerlendirme için bak. A.Bağış Erten, “Türkiye’de 68”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinçil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 834-346 ve Perry Anderson, *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, çev: Bülent Aksoy, Birikim Yayınları, İstanbul, 3.baskı, 2008.

⁵⁷ Şener, *a.g.m.* s. 362.

⁵⁸ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 3*, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s. 18-19.

⁵⁹ Aybar, *a.g.e.* s. 21-22.

⁶⁰ Aybar, *a.g.e.* s. 29 v.d.

⁶¹ Aybar, *a.g.e.* s. 121 v.d.

düşüğünü anlayacaktır. İlk olarak Behice Boran, Sadun Aren, Şaban Erik, Minnetullah Haydaroglu ve Nihat Sargın tarafından verilen “beşli taktır” ile Aybar’ın tek adam yönetiminin kontrolden çıktığını, söylediklerinin partiyi değil sadece kendisini bağladığını beyan etmeleri köprüleri atacaktır. Buna cevap verirken Aybar’ın, Leninist Parti’nin profesyonel devrimciler örgütü olması ve halkı dışlaması yüzünden hiçbir zaman gerçek anlamıyla sosyalist yönetimi tesis edemediğini ifade etmesi ve bu konu üzerine değerlendirmelerde bulunması⁶² “bilimsel sosyalizm”den ayrıldığı hükmünü perçinleyecektir. Tartışmalar, dozu artarak Parti’nin III. Kongresi’ne dek sürecek ve Boran, Aybar’ın dogmatikleştirilmesine karşı çıktığı Marksist-sosyalist yayınları sadece teorisyenlerin işi olarak bakmak gerektiğini, Aybar’ın hürriyetçi sosyalizmi, Türkiye’ye sosyalizmi getirdikten sonra düşünmesi gerektiğini söyleyecektir.⁶³ Şaban Erik de, “Sosyalizm sosyalizmdir. Hürriyetçisi, başka türlü olmaz” diyerek Aybar’ı anlayamadıkları gerçeğini sözleriyle ortaya koyacaktır. Parti dışı etmenlerin de katkısıyla kısa sürede yeni bir kongreye gidilir ve fakat Aybar başkanlıktan düşürülemez. Enerjisi giderek düşen TİP’in 2 Ekim 1969 seçimlerinde aldığı oyların %2.56’larda kalması Aybar’ı, bırakma konusunda yönlendiren önemli bir duraktır.⁶⁴ Başkanlığı 15 Kasım’da bırakan Aybar’ın yerini, ilerleyen 12 ayda gelen üç isim de dolduramaz. Sekiz yıllık siyasi liderliği burada noktalanan Mehmet Ali Aybar, yakasını *Sovyetçi zihniyetten* kurtaramamanın hüznünü yaşar. Hakikaten ilginç bir şekilde, Behice Boran daha sonra Çekoslovakya konusunda Aybar’la bir zamanlar aynı yönde olan yorumunun bir hata olduğunu fark ederek, yanlışını düzeltecek ve hatta Afganistan’ın işgalini de Kabil Hükümetinin SSCB’den yardım talebi olduğunu öne sürecektir.⁶⁵ Sadun Aren de Çekoslovakya’nın işgal edilmediği görüşünde olduğunu *fark edecektir* ve SSCB’yle ilgili kimseden bir talimat almadıklarını ifade edecektir.⁶⁶ Parti yönetimiyle ilişkisi bitme noktasına gelen Aybar, 20 Temmuz 1971 günü üyelikten de istifa ederek TİP deneyimini sonlandırır.

TİP’in yaşadığı çöküşün en çok kime yaradığına bakacak olursak cevap ortadadır. Fikir Kulüpleri Konfederasyonu, ismini Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) olarak değiştirerek⁶⁷ MDD lideri Belli’nin yönetimine girmiştir. Artık silahlı eylemler gündemin tek konusuydu ve pek çok yerde terör olaylarına girildi. MDD çizgisindeki bazı köktencilere, zamanla tümünden radikalleşerek TKP-ML, TİKKO, THKO ve THKP-C gibi gruplar halinde ülkeyi istikrarsızlaştırmayı hedeflediler.⁶⁸ *Devrim* dergisi 1970-71 kışında Dev-Genç’i silahlı eylemde bulunduğu için değil, “yeterince silahlı çatışmaya girmediği” için eleştiriyordu.⁶⁹ Koşullar, askeri müdahale için yeterince olgunlaştığında Avcioğlu, *Devrim*’de “Ordu görevi!” diyordu. Nitekim 12 Mart Muhtırası’nı bu meyanda

⁶² Aybar, *a.g.e.* s. 156 v.d.

⁶³ Ünlü, *a.g.e.* s. 257.

⁶⁴ Şener, *a.g.m.* s. 364.

⁶⁵ Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, um-ag Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.56-63

⁶⁶ Mumcu, *a.g.e.* s. 74.

⁶⁷ Kerem Ünüvar, “Fikir Kulüpleri Federasyonu(1965-1969)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.828

⁶⁸ Zürcher, *a.g.e.* s. 372-373.

⁶⁹ Ertuğrul Kürkçü, “Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 506.

değerlendirmiş, tam olarak beklendiği gibi olmadıysa da askerin görevini yaptığını sanmıştı. Oysa Türk solu, “ötekiler”e verdiği zarara mukabil, çatışmalarda verdiği kayıplarla, işkenceyle, idamla bunun bedelini ödeyecekti. Bu, solu kendi inisiyatifi altında toplamak adına TİP’i sabote etmenin bir sonucu olarak görülebilirse de, bize göre militarist düşüncenin Kemalizm ya da sosyalizmle bağlantısının çok kuvvetli olduğunu zannedenlerin yanlıgıları uğruna sağcıyla solcusuyla bir nesli harcamaları olarak okunmalıdır.

Aybar’ın duruşundaki özgünlüğü ve özgürlüğü Batı marksizmini yakından takip etmesi, entelektüel özgüveni ve TİP öncesi herhangi bir grubun geleneğine ait olmamasıyla açıklamak mümkündür.⁷⁰ Esas hatası ise, entelektüel donanımı henüz yeteri kadar olgunlaşmamış Türk marksistlerine sosyalizmle emperyalizm arasındaki ilişkiyi izah edememesi ile yükselen öğrenci hareketini TBMM’de bulunan bir parti lideri olarak, meşruluğunu yitirmemek için denetimi altında tutmaktan imtina etmesidir. Yorulan Aybar artık entelektüel çalışmalara yönelerek usulca siyasi yaşamdan çekilecektir. Her ne kadar güçsüz bir ses olarak kurulan Sosyalist Parti/Sosyalist Devrim Partisi’nde genel başkanlık yapacak olsa da(1975-1979), Aybar’ın politik enerjisi her geçen gün tükenmektedir. 12 Mart sonrası bir müddet *Forum* ve *Yeni Ortam*’da bazı yazılar yayınlar. 1973 seçimlerine Türkiye’nin ilk Alevi siyaseti yapan partisi olan Türkiye Birlik Partisi listesinden bağımsız aday olarak katılır fakat Parti seçimlerde başarılı olamaz. Yetmişlerde Aybar’ın ortaya koyduğu en önemli eser, Leninist Parti’nin eleştirisidir.⁷¹

1980’li yıllarda ise bir başka askeri darbenin neticesinde kendini yazmaya ve geçmişle hesaplaşmaya verir. Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Neden Sosyalizm gibi çalışmaları demokrasiden sosyalizme, Marx’tan Stalin’e dek birçok konu ve kişiyi ele aldığı derleme ve tarihi yeniden yorumlama gayesi güden eserlerdir.

Bu bahsi, İşçi Partisi üzerine bazı notlarla toparlamak uygun olacaktır: TİP, Türk sosyalist hareketinin bugüne dek ortaya çıkan en önemli yasal örgütü olarak müstesna bir yere sahiptir. On yıllık varlığı(1961-71) sosyalizmin toplumsallaşması ve meşrulaşmasına önemli bir katkı sağlamış, sol görüşe yeni bir mevzi açmayı başarmıştır.⁷² Kapatılıncaya kadar parlamenter bir çizgiye sadık kalan TİP, bu yönüyle dönemin diğer sol gruplarından ayrı tutulmalıdır.⁷³ Aybar’ı Türk siyasetinde özel kılan yanı da, dogmatizmi reddeden, tepeden inmeciliğe karşı çıkan ilkeliliğidir.⁷⁴

4. Bir Entelektüel Olarak Mehmet Ali Aybar:

Bu bölümde ise Mehmet Ali Aybar’ın entelektüel yönüne eğilmekte ve kısa bir sonuç çıkararak metni toparlamayı uygun görmekteyiz. En başta söylediğimizi tekrarlayarak söze girmek mümkündür: Aybar, Türk sosyalizminin meşru bir zemin bulduğu 1960’ların en önemli politik figürlerinden biri olmakla birlikte, yaptıkları ve yazdıklarıyla da önemli bir entelektüel olduğunu ortaya koymuştur. TİP’in başına

⁷⁰ Ünlü, *a.g.e.* s. 267

⁷¹ Bak. Mehmet Ali Aybar, *Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, Yayılcık Matbaası, İstanbul, 1979.

⁷² Şener, *a.g.m.* s. 356.

⁷³ Şener, *a.g.m.* s. 409.

⁷⁴ Ögün, *a.g.e.* s. 442.

geçmesiyle birlikte parti başkanlığının dışında, bir öğretmenlik misyonu üstlendiği fakat bir yandan da diğer TİP'liler kadar parti üyeliği de yaptığı bilinmektedir.⁷⁵ 12 Mart döneminde hukuktan ve insan haklarından yana tavrıyla, Meclis'te tek başına bir parti gibi uğraş vermiştir. Gençliğinde milli rekortmen bir atlet olan Aybar, aynı zamanda ressam ve sanat eleştirmeni yönleriyle ufkunu sürekli çok yönlülüğe açık tutmaya çalışmıştır. Bu entelektüel birikimin maddi yansımaları pek çok gazete ve dergide kendine yer bulan makale, fıkra ve denemeler ile *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler:1945-1967* (yayın tarihi 1968), *12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları* (1973), *Marksiizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (1979), *Türkiye İşçi Partisi Tarihi I , II, III* (1988), *Neden Sosyalizm?* (1995) ve son olarak da *Marksiizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler* (2002) başlıklı kitapları kaleme almıştır. Bu bölümde Aybar'ın metinlerini ele alarak siyasal yaşamını şekillendiren entelektüel çabalarını özetlemeye çalışacağız.

Aybar, Marksist kuramın, Türkiye özelinde mutlak bir açıklayıcılığa sahip olmadığını, Marx'ın ATÜT tanımlamasını biraz geçiştirerek kullandığını ve aslında Türkiye'yi açıklamakta, Osmanlı'dan devraldığı bürokratik miras dolayısıyla, mevcut literatürün yetersiz kaldığını fark etmiştir. Ona göre, Osmanlı'dan beri bürokrasi, halkın sırtına yük olmakla meşgul egemen sınıftır.⁷⁶ Bu, Marx'ın çalışmalarında tam karşılığı olan bir çelişki olmadığı için, bulunacak çözümü de Marx'ın eserlerinde net bir şekilde görmek mümkün olmayacaktır.⁷⁷ Bu meyanda yapılacak iş, Marksist bilimin ışığında Türkiye'ye özgü ekonomik-sosyal ilişkileri doğru tahlil etmektir.⁷⁸ Kurtuluş Savaşı'nda lider kadronun halka yanında verdiği yer sayesinde edinilen başarı, Aybar'ı tüm ömrü boyunca heyecanlandırmıştır. Kendi sosyalizm mücadelesinin bu en önemli esin kaynağında, demokratik mücadele üzerinden yürütülecek davada, işçi ve köylü aydınlarla yan yana olursa, zafer kaçınılmazdır. Muhtemelen bu yüzden, yürüyüşüne en mazlumları katmaya özel gayret sarf etmiştir. Sonuçta demokratik yollar sayesinde işçi-köylü sürecin sürekli ve aktif şekilde içinde olacak; böylelikle Sovyet deneyiminde görüldüğü gibi, pasif ve itaatkâr olmaya zorlanmayacaklardır. Ancak dönemin önemli sol fikir önderlerinden Avcıoğlu-Belli grubu Aybar'dan çok farklı düşünce ve davranışlara yöneldikleri için, TİP'in öne çıktığı 1960'larda dahi MDD anlayışı galip gelmiş ve aydın-bürokrat-asker işbirliğiyle iktidarı devirip, yönetimi ele geçirmeye heveslenmiştir.

MDD'cilerden birçok konuda farklı düşünen Aybar, hürriyet kavramını sıkça ve tutarlı bir şekilde kullanmaya henüz 1945'lerde başlamış ve sol mücadelenin en hız kazandığı yıllarda dahi bu çizgiden ayrılmamıştır. Aybar'ın sosyalizmi, Türkiye'ye özgü, bireyci, hürriyetçi, güzel yüzlü olmalıdır. Başka türlü tüm Marksist-hümanist değerlerden sapılması anlamına gelmektedir. "*Sosyalizm insan içindir, insan sosyalizm için değil!*" anlayışı, onun Vietnam'da geçirdiği bir ay zarfında şahit olduklarının,⁷⁹ Stalinizm

⁷⁵ Aylın Özman, "Mehmet Ali Aybar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8*, Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 377.

⁷⁶ Özman, *a.g.m.* s. 381-382.

⁷⁷ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 658.

⁷⁸ Aybar, *TİP Tarihi, Cilt 3*, s. 198.

⁷⁹ Aybar, *TİP Tarihi Cilt 2*, s. 138.

hakkında dinleyip okuduklarının kaçınılmaz sonucu olmuştur. Hürriyetçi sosyalist düşüncesi nedeniyle SSCB’nin Çekoslovakya işgali esnasında nasıl yalnızlaştığına daha evvel değinmiştik. Aybar’ın tutarlılığı işte burada ortaya çıkmaktadır zira kendi ifadesiyle 1968’in “sonun başlangıcı”⁸⁰ olduğunu bilmektedir. Buna rağmen tüm indirgemeci, şablonlara bağlı, statik/Ortodoks yorumların ezberini bozmak ve hakikati göstermek adına dışlanmayı göze almıştır ve nitekim öyle de olmuştur.

Aybar’ın sosyalist duyarlılığı artırmak adına üzerine önemle eğildiği bir mesele de Amerikan askeri-ekonomik varlığının Türkiye’de giderek kök salmasıdır. İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde başlayan ve Demokrat Parti yönetimiyle devam eden süreçte, ABD’nin ülkemizi günü geldiğinde Sovyetlere peşkeş çekeceği bir role hazırladığını uzun uzun işler. Amerikan karşıtlığının en üst noktaya geldiği günlerde, Mersin halkını ABD’yi protesto için örgütlemeye çalışır. Pasif direniş çağrılarında bulunur. Amerikancı bürokratları, içerideki ajan ve kompradorlar olarak tanımlar. Diğer uzantılar ise feodaliteyi koruyanlarla ağalar ve montaj-ambalaj sanayinden beslenenlerdir. Milli burjuvazinin olmadığı bir ülkenin dışarıya karşı bağımsızlığını muhafaza için tek çaresi ikinci bir Milli Mücadele’dir. Atatürk’ün dengeli ve çıkar esasına göre tesis ettiği uluslararası ilişkiler anlayışı, Sovyetlere yaklaşımında da görülür Aybar’ın.⁸¹ III. Enternasyonal, Moskova’nın güdümünde olan ve işlerliği tükenmiş bir organizasyondur. Sovyet peykliğinin o günkü nihai şeklidir.⁸² Hem Sovyet boyunduruğunda olup hem de anti-emperyalizmden, kompradorlarla, köleliğe razı gelenlerle mücadeleden bahsetmek büyük bir çelişki doğurmaktadır.

Bir diğer büyük çelişki Sovyetler Birliği’nin yapısında bulunmaktadır. Leninist örgüt üzerine yaptığı çalışmada ulaştığı nokta, Türk sol entelektüel için fazlasıyla cesurcadır. Aybar şöyle demektedir: “Sosyalist etiketli toplumlarda türeyen bürokrasiler, egemen bir sınıf haline gelmişler ve emekçileri sistemli bir biçimde yönetimden uzak tutmayı başarabilmişlerse bunun, bu ülkedeki... örgütlenme ilişkisini...” görmezden gelmek mümkün değildir.⁸³ Aybar’a göre her toplum kendi üretim biçimi ve toplumsal ilişkileri bağlamında örgütlenmeye gitmektedir ve SSCB’deki durum, sömürüye dayalı Çarlık rejiminden pek de farklı değildir. Bu örgüt modeli, hürriyetleri ortadan kaldıran, bireyi sosyalizm adına her türlü konuda feda etmekten çekinmeyen, hiyerarşinin adeta kast sistemine yaklaştığı, ritüellerin ön planda, rasyonalite ve insan değerinin ise çok gerilerde tutulduğu, doğası gereği otoriter bir yapıdır.⁸⁴ Kışla disiplini komünizme değil, totaliterliğe giden yolu açacaktır.⁸⁵ Bu yapıyı ancak en net kapitalist ilişki düzlemlerinde, efendi-köle diyalektiğinin bir yansıması olan patron-proleter ilişkisinde görmek mümkündür. Bu yüzden Lenin’in tasarladığı ve profesyonel devrimciler eliyle yönetilmesinin uygun görüldüğü Sovyet tipi örgütlenme, Türk sosyalist hareketi için “vesayetçilik”ten başka bir şeyin timsali sayılmamalıdır. Aybar düşüncesi, işçilerin demokratik mücadeleleri esnasında örgüt kültürü içinde

⁸⁰ Özman, *a.g.m.* s. 384.

⁸¹ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, haz: Aylin Özman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 173.

⁸² Ünlü, *a.g.e.* s. 272-273.

⁸³ Aybar, *Marksizmde Örgüt Sorunu*, s. 40; aktaran: Özman, *a.g.m.* s. 392.

⁸⁴ Aybar, *a.g.e.* s. 42 v.d.

⁸⁵ Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm...* s. 213 v.d.

yönetime katılmayı öğreneceğini savunur.⁸⁶ Mehmet Ali Aybar, bu düşüncesinde öyle kararlıdır ki, gerek TİP’de gerekse SDP’de partinin tüm organlarında en az %50 işçi kotası uygular.

Aybar’ın 1970’li yıllarda kendini Marksizm üzerine eleştirel okumalar yapmaya yönelttiğini söylememiz mümkünse, bunda Batı Avrupa Marksistleriyle yakın ilişki halinde olmasının payını göz ardı etmememiz gerekir. Akademik geçmişi olan, üstelik hukuk formasyonuna sahip, sanatçı ve sporcu ruhlu bir kişi olarak Aybar, en zor zamanlarda dahi üslubunun dışına çıkmamasıyla Türk siyasal yaşamının en seçkin örneklerinden biri kabul edilmiştir.⁸⁷ Özman’ın veciz bir şekilde ifade ettiği gibi “somut insanın kurtuluşunu odağına alan sosyalist demokrasi ile sosyalizm adı altında sürdürülen totaliter pratikler arasındaki farklılaşmanın özgürlük sorunu açısından anlamlandırılması”⁸⁸ Aybar’ın hümanist dünya görüşünün görmezlikten gelemeyeceği bir konu olmuş; ve bunu namuslu bir bilim adamı, bir siyaset adamı, bir Marksist olmanın gereği saymıştır. Bu bağlamda, Marx’ın sınıf tanımlaması yapmaktaki zafiyeti ve sosyalist devrimin Avrupa’da olacağına dair beklentilerinden⁸⁹, Leninist örgütlenmeye, Çekoslovakya ve Vietnam meselelerinden, ATÜT tartışmalarına değin pek çok konuda septik, analitik düşünmekten taviz vermemiş eleştirel gücü sayesinde “diğerleri”nden ayrılmıştır. Marksist taassuptan ve tabulardan kendini korumayı başarması, bugün de saygıyla anılmasının başlıca sebeplerinden biri olarak önümüzdedir.

Sonuç

Mehmet Ali Aybar’ın Türk siyasal yaşamının ilk legal sosyalist hareketinin liderliğini yapmış önemli bir politik figür olmasının yanı sıra uzun yaşamı boyunca sürdürdüğü tutarlı çizgisi, entelektüalitesi, ve beyefendiliği ile birleşerek alışılmışın dışında bir iz bırakmıştır. Aybar skolastik düzeydeki Türk sosyalist düşüncesinden ayrı durmayı bildiği gibi, Tek Parti yönetimine karşı da bildiklerini söylemekten geri durmamış, bu uğurda çok sevdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki görevinden ayrılmayı, hapse girmeyi tereddütsüz göze almıştır. Davasını savunurken benimsediği üslup, taraflı tarafsız herkesin takdirini kazanmış; “güler yüzlü sosyalizm” düşüncesiyle Türk sol hareketinin halk nazarında olumlanmasının arayışlarına öncülük etmiştir.

Denilebilir ki Mehmet Ali Aybar ömrünü, sosyalizmin bir fetiş değer olmadığını, dogmalaştırmış sosyalizmlerin özünde sosyalist düşüncüyü barındıramayacağını, sosyalizmle hürriyetin, sosyalizmle hümanizmin ve sosyalizmle vatanseverliğin iç içe nasıl geçebileceğini anlatmaya harcamıştır. Bağımsızlığa, demokrasiye ve insana verdiği değerle, Türk solunda eşine pek rastlanmayan bir portre çizdiğini bugün hâlâ pek çok kişi dile getirmektedir. Marksizmin bilimsel çizgisini dinselliğe taşımayan, gerektiğinde Marx’ı dahi eleştirebilme “özgürlüğü”ne sahip olduğunu gösteren; taraf tutmaktan veya taraf olmaktan çok hakikati arayan aklı hür, vicdanı hür bir kişi olarak Aybar, sadece siyasetçiliğiyle değil, aynı zamanda bir sporcu, bir centilmen, bir entelektüel olarak da Türkiye’ye bir değer katmanın mücadelesini verdiğini göstermektedir. Bugün

⁸⁶ Aybar, *Marksizmde Örgüt...* s. 58.

⁸⁷ Bak. Ögün, *a.g.e.* s. 423-452.

⁸⁸ Özman, *a.g.m.* s. 399.

⁸⁹ Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm...* s. 163.

gelenen noktada, geriye dönüp bakıldığında kolaylıkla görülmektedir ki, Mehmet Ali Aybar mücadelesinden başarıyla çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Perry: **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, çev: Bülent Aksoy, İstanbul, Birikim Yayınları, 3.baskı, 2008
- ATEŞ, Toktamış: “Kemalizm ve Özgünlüğü”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm, (içinde), Ed: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.s.317-322
- AVCIOĞLU, Doğan: “TİP’e Dair...”, **Yön**, Sayı:168, 17 Haziran 1966
- AYBAR, Mehmet Ali: “Kağıt Üstünde Demokrasi”, **Vatan**, 24-25 Ağustos 1945
- AYBAR, Mehmet Ali: “Kağıt Üstünde Demokrasinin Havası, İdaresi ve Halkı-2”, **Vatan**, 2 Eylül 1945
- AYBAR, Mehmet Ali: “Romantik Demokrasi: Hürriyet ve Müsavatın Manası”, **Vatan**, 8 Eylül 1945
- AYBAR, Mehmet Ali: “Bir Gün Sabah Olursa”, **Vatan**, 13 Ekim 1945
- AYBAR, Mehmet Ali: “Kafa Düşünmek İçindir”, **Doğru Yol**, 7 Mayıs 1946
- AYBAR, Mehmet Ali: “Hürriyet Kanunla Olmuyor”, **Doğru Yol**, 8 Temmuz 1946
- AYBAR, Mehmet Ali: “Yeni Dünya”, **Gün**, 13 Ekim 1946
- AYBAR, Mehmet Ali: “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?”, **Zincirli Hürriyet**, 12 Nisan 1947
- AYBAR, Mehmet Ali: “Sağ, Sol...”, **Hür**, 22 Şubat 1947
- AYBAR, Mehmet Ali: **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968
- AYBAR, Mehmet Ali: **Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür**, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1979
- AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 1**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988
- AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 2**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988
- AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 3**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988
- AYBAR, Mehmet Ali: **Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**, (haz: Aylin Özman), İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- “Başegmez Bir Devrim Savaşçısı”, <http://www.hikmetkivilcimli.org/>, (27 Mayıs 2009)
- BELGE, Murat: “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde), Ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s.19-48
- BELLİ, Mihri: **Milli Demokratik Devrim**, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1970
- CANTEK, Levent: **Marko Paşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- CARR, Edward Hallett: **Milliyetçilik ve Sonrası**, çev: Osman Akınhay, İstanbul, İletişim Yayınları, 4.baskı, 2007
- ÇULHAOĞLU, Metin: “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis**, Cilt:2, Sayı:6, 2002, s.s.9-21
- ERTEN, A.Bağış: “Türkiye’de 68”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde) ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s. 834-846
- KAHRAMAN, Hasan Bülent: **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I: Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008
- KAKINÇ, T.: **Marx Kimdir, Marksizm Nedir?**, İstanbul, Kıtaş Yayınları, 1968
- KARACA, Emin: **Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil, (Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri)**, İstanbul, Belge Yayınları, 2008

- KARPAT, Kemal H.: **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996
- KIVILCIMLI, Hikmet: **Marks-Engels-Hayatları**, İstanbul, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970
- KÜÇÜKÖMER, İdris: **“Batılma” Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995
- KÜRKCÜ, Ertuğrul: “Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde), Ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s. 494-542
- MARX, Karl ve F. ENGELS, **Sömürgecilik Üzerine**, çev: Selahattin Hilav, İstanbul, Gerçek Yayınları, 2.baskı, 1974
- MUMCU, Uğur: **Bir Uzun Yürüyüş**, Ankara, um-ag Vakfı Yayınları, 1996
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: **Türk Politik Kültürü**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2.baskı, 2004
- ÖZDEMİR, Hikmet: **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986
- ÖZMAN, Aylin: “Mehmet Ali Aybar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde) ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s. 376-403
- PARLA, Taha: **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2.baskı, 1993
- SİNAN, Mehmet: “Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği”, http://www.marksist.com/mehmet_sinan/marksizm_ve_turk_solunun_ideolojik_geleneği.htm, (29 Mayıs 2009)
- “Sosyalizm” maddesi, **Devrimler ve Kültür Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, Gelişim Yayınları, s.s. 16-19
- ŞENER, Mustafa: “Türkiye İşçi Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde) ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s. 356-417
- TANÖR, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 1789-1980**, İstanbul, Yapı Kredi Yayıncılık, 1998
- TİMUR, Taner: **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994
- TOPUZ, Hıfzı: **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1973
- TUNAYA, Tank Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi 1918-1922, Cilt 2**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- TUNÇAY, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, Ankara, Yurt Yayınları, 1981
- ÜNLÜ, Barış: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- ÜNSAL, M. Süha: “Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 150 sayfa, 1996
- ÜNÜVAR, Kerem: “Fikir Kulüpleri Federasyonu(1965-1969)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt 8**, (içinde) ed: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.s.821-829
- ZÜRCHER, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev: Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 21.baskı, 2007

MEHMET ALİ AYBAR’IN YAYIMLANMIŞ KİTAPLARI:

- AYBAR, Mehmet Ali: **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968
- AYBAR, Mehmet Ali: **12 Mart’tan Sonra Meclis Konuşmaları**, İstanbul, Sinan Yayıncılık, 1973
- AYBAR, Mehmet Ali: **Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür**, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1979

AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 1**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988

AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 2**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988

AYBAR, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt 3**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988

AYBAR, Mehmet Ali: **Neden Sosyalizm?**, İstanbul, BDS Yayınları, 1995

AYBAR, Mehmet Ali: **Marxizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**, (haz: Aylin Özman), İstanbul, İletişim Yayınları, 2002